

Ілюстративний матеріал:

16. Андрухович Ю. Московіада. Роман жахів / Ю. Андрухович. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 140 с.
17. *Andrukhovych Yuri. The Moscoviad. Translated by Vitaly Chernetsky. Manuscript / Yuri Andrukhovych.*
18. *Andruchowycz Jurij. Moscoviada. Powieść grozy / Jurij Andruchowycz. – Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2004. – 195 s.*

Нечипоренко М. Ю. Іронічна модальність української модифікації літературного постмодерну як перекладознавча проблема (на матеріалі роману Ю. Андруховича “Московіада” і його перекладів на англійський і польський мови).

Стаття присвячена дослідженню особливостей відтворення іронії в перекладах текстів українського літературного постмодерну, зокрема в англоязычній і польськязычній версії роману Ю. Андруховича “Московіада”. Відтворення іронії в перекладі вивчається на лексичному, синтаксичному і текстовому рівнях. Звертається на значимість фонових знань для адекватного відтворення іронії перекладачем і розпізнання її читачем перекладу.

Ключові слова: літературний постмодерн, посттоталітарне/постколоніальне мистецтво, українсько-англійське напрямлення перекладу, українсько-польське напрямлення перекладу, художественний переклад, іронія, іронічна позиція автора, фонові знання, примітки/предислов'я/послеслов'я перекладача.

Nechyporenko M. The ironical modality of the Ukrainian modification of the literary postmodernism as an issue for translation studies (a case study of the Yuri Andrukhovych novel “The Moscoviad” and its translations into English and Polish).

The article deals with the reproduction of irony in the translations of the Ukrainian literary postmodern texts, particularly the translations of the Yuri Andrukhovych novel “The Moscoviad”. The translation of irony is studied on the lexical, syntactic and textual levels. A special emphasis is put on the role of background knowledge for the adequate reproduction of irony by a translator and its identification/interpretation by a target text reader.

Keywords: literary postmodernism, post-totalitarian/postcolonial art, Ukrainian to English translation, Ukrainian to Polish translation, literary translation, irony, author's ironic position, background knowledge, translator's notes/preface/afterword.

Новікова О. О.

Донецький юридичний інститут МВС України

КАТЕГОРІЇ ОБМЕЖЕННЯ ЯК БАЗОВА КАТЕГОРІЯ ЛЮДСЬКОГО МИСЛЕННЯ

Статтю присвячено вивченню та аналізу різних наукових поглядів на проблему феномену “обмеження” в різних галузях науки. Установлено причини появи зазначеної категорії. Подано власне визначення категорій мовне обмеження, лімітативні конструкції.

Ключові слова: мова, мислення, обмеження, обмежувальні конструкції, мовне обмеження, лімітативні конструкції.

Мова як найважливіший засіб комунікації та вираження думки служить інструментом пізнання, постійного осмислення світу людиною й перетворення досвіду на знання.

Теза, згідно з якою однією з функцій мови є функція, за словами Л. Виготського, мислеоформлювання, з роками не старіє, а набуває все нових і нових відтінків[3]. Мова виступає не тільки як засіб для передавання зберігання інформації, але й як інструмент, за допомогою якого формуються нові поняття, які багато в чому визначають власне спосіб людського мислення. Вибір людиною конкретних мовних

засобів впливає на структуру його мислення і, в свою чергу, на процес сприйняття та відтворення дійсності цією людиною.

Пізнання, що відбувається за допомогою мови, сприяє створенню картини світу, яка виступає як цілісна й змістовна інтерпретація навколишньої дійсності. Іншими словами, це такий процес, який дозволяє побудувати деяку особливу концептуально-інформаційну модель дійсності в людській свідомості.

У такій інтерпретації процес пізнання повинен розумітися як процес розширення фізичної, а також духовної орієнтації людини в світі, ґрунтується на “звичайних” способах сприйняття людиною (тут маються на увазі органи чуття людини: зір, слух, нюх, смак, які постачають інформацію людині про відповідні об’єкти).

Найважливішу роль у процесі пізнання, у сприйнятті та класифікації людиною навколишнього середовища відіграє категорія обмеження, яка реалізується в мові.

Нашим дослідженням розпочато низку розвідок у царині проблем, що стосуються категорії обмеження як базової категорії, яка впливає на формування людської мови як феномену.

Що таке “мовні обмеження”? З одного боку, це щось абсолютно знайоме, інтуїтивно відчутне, те, з чим ми стикаємося на кожному кроці свого життя, не задаючи собі запитання: а що ж це таке насправді, який їхній зміст, структура, функції, результати. Чи потрібні ці обмеження, звідки й чому вони з’явилися, що й власне яким чином може обмежувати мову? Здавалося б, цю проблему можна досліджувати скільки хочеш і з будь-якого ракурсу – можна взяти розділи мовознавства, жанри мови, стилі тощо. Але спочатку все-таки необхідно з’ясувати, що таке власне категорія обмеження і як вона впливає на людську мову.

Метою нашого дослідження є постановка проблеми “обмеження” в мові та введення цього питання у сферу наукового дослідження та обговорення. У межах поставленої мети будуть вирішені такі завдання:

- вивчення та аналіз наукових поглядів на проблему феномену “обмеження”;
- установлення причини появи категорії “обмеження” в різних галузях науки;
- розробка на основі аналізу та вивчення матеріалів, що вже існують, власної моделі категорії “обмеження”;
- використання нововведеної моделі категорії “обмеження” для дослідження й опису ряду мовних явищ.

Ступінь філософської та наукової розробки заявленої проблеми визначається з одного боку тим, що експліковано вона явно не виступала як тема спеціального дослідження, проте імпліковано або фрагментарно вона знаходила своє відображення в різних аспектах та працях багатьох мисливців минулого та сьогодення.

Перед тим як подати власне визначення феномену слова “обмеження”, простежимо яке визначення зазначеного поняття подається в різних галузях науки.

Спочатку, на нашу думку, доречним буде подання визначення поняття “обмеження” тлумачним словником. Так, тлумачний словник української мови подає таке визначення: “обмеження – це дія за значенням обмежити; правило, настанова, що обумовлює чий-небудь права, дії” [10-Т.5, с. 536].

В. Даль в “Толковом словаре живого великорусского языка” визначення поняття “обмеження” не подає, проте можна знайти визначення словоформи “обмежити”: “Ограничивать, ограничить – означить межи, грани, границы, пределы, рубежи, удерживать в известных пределах, умерять, обуздывать, стеснять, останавливать...”. “Ограничительное распоряжение – стесняющее кого-либо” [5-Т.2, с. 647-648].

Д. Ушаков у своєму тлумачному словнику російської мови подає таке визначення поняття: “ограничения” – действие по глг. *ограничить* – ограничивать; стеснение, ограничивающее права, возможности; какое бы то ни было прямое или косвенное ограничение прав или, наоборот, установление прямых или косвенных преимуществ граждан в зависимости от их расовой и национальной принадлежности... [11].

За С. Ожеговим, “ограничение – это правило, ограничивающее какие-нибудь действия, права; отмена ограничений”; “ограничить – поставить в какие-нибудь рамки, границы, определить какими-нибудь условиями, а также сделать меньше, сократить охват кого-чего-нибудь... [7, с. 18].

Безумовно, категорія обмеження є філософською категорією. Іще Кант у своїх вченнях наголошував на тому, що “обмеження – це реальність, пов’язана із запереченням” [6, с. 86]. Тому, ми вважаємо, доречним буде подання визначення аналізованого поняття філософським словником: “обмеження – це процедура, що є зворотною до узагальнення” У традиційній логіці про “обмеження” говорять зазвичай у зв’язку з утворенням менш загальних понять із більш загальних (обмеження або конкретизація поняття). Обмежене поняття – це процедура звуження поняття, пов’язана з розширенням його змісту, складається з переходу від конкретного поняття до менш загального (підрядного), тобто до поняття, об’єм якого містить лише частину об’єму вихідного (підрядного) поняття [12].

У психології існує термін, який пов’язаний із загальним поняттям “обмеження”, – це “депривація”. Отже, у психологічному аспекті “депривація” (від лат. *deprivatio* – зайве) – це психологічний стан, що виник в результаті довготривалого обмеження можливостей людини для задоволення його основних психічних потреб; характеризується вираженими відхиленнями в емоційному та інтелектуальному розвитку, порушенням соціальних контактів [8, с. 62]. Виданий психолог Бережнова Л. подає таке визначення цього поняття: “депривація – це явище, яке настає в результаті обмеження, відокремлення людини від необхідних джерел задоволення важливих для неї потреб [1, с. 199].

Оскільки психологія тісно взаємодіє з мовознавством, існує ще одне синонімічне поняття до поняття “обмеження” – “депривація” – це поняття “когнітивна депривація” – явище, що виникло в обставинах, коли обмежуються людські можливості засвоєнні значень зовнішнього простору, пов’язані з усвідомленням того, що відбувається поза цим простором Для когнітивної депривації характерним є обмеження можливостей пізнання світу та оволодіння ним як усвідомленою структурою минулого, сьогодення та майбутнього [1, с. 200].

У словнику іншомовних слів існує синонім до слова “обмеження”, який має своє визначення – це “ліміт” (від лат. *limes (limitis)* – межа) – крайній ступінь обмеження, максимальна кількість або норма чогось; установлена сума коштів, матеріальних засобів, що їх господарські органи не повинні перевищувати [9].

Поняття “обмеження” тісно переплітається із поняттям “межа”. Отже, доречним буде подання цього визначення (цікавим та більш влучним, на наш погляд, воно є у словнику В. Даля): “*межа* – рубеж, предел, конец и начало, межа, край, грань” [5-Т.1, с. 390-391].

Доволі цікавим є той факт, що у синонімічному ряді поряд із словами *обмеження, межа, ліміт, кордон* перебуває й слово *норма*. Подамо визначення цього слова для того, щоб з’ясувати яким чином воно стосується слова обмеження і наскільки ці слова є синонімічними. Згідно із тлумачним словником “норма” – це “...звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов’язковий порядок, стан; зразок, правило поведінки людей у суспільств; загальноприйняте правило в мові, літературі

тощо. Норми літературної мови складаються історично, вони є продуктом історичного розвитку і на певних етапах мають свої відмінності; установлена міра, розмір чогонебудь” [10]. Тобто можна впевнено говорити, що норма є певним зразком і, у свою чергу, певним обмеженням. Відповідно, слова “обмеження” і “норма” є синонімічними.

Безумовно, на шляху до розуміння сутності поняття “обмеження” існують і певні перешкоди: “Всередині слова – ось насправді спосіб, яким ми говоримо... Самозабуття належить до сутності мови. Саме з цієї причини розуміння понять... може бути завжди лише частковим. Воно буває корисним і потрібним лише там, де допомагає розкрити приховування, що відбувається через відчуження, задерев'янілість мови, або змушує розділити мовну нужду, досягти необхідної напруженості в осмисленні чужої думки... Тільки той мислить філософськи, хто перед обличчям наявних у мові виражальних можливостей відчуває недостатність...” – писав Г. Гадамер [4, с. 36].

Розуміючи неможливість абсолютно точного й однозначного визначення “обмеження”, яке існує в мові у складі різних словосполучень (наприклад, часове обмеження, категоріальне обмеження, синтаксичне обмеження тощо) та інтерпретується різними авторами по-різному, ми не претендуємо на досягнення повної ясності в нашому визначенні. Як відомо, Л. Вітгенштейн, який поставив перед собою завдання абсолютного розуміння всіх понять, у результаті зайшов у глухий кут і в кінці свого “Логіко-філософського трактату” зізнався: “Насправді, існує невисловлюване. Воно показує себе, це – містичне” [2, с. 72]. Можливо, що й у явищі мовних обмежень присутнє щось подібне, невисловлюване. Проте це не означає, що ми можемо обмежитися передзнанням у їх розумінні, оскільки в цьому випадку певне поняття (і явище) стануть ще більшою мірою жертвами інтерпретаційного свавілля, яке, тим не менше, і в разі визначення поняття є неминучим.

Таким чином, можна визначити, що “обмеження” – це загальне (тобто містить більше одного елемента), абстрактне (властивістю предметів і явищ може бути їх обмеженість) поняття. Це видове поняття (різновид) родової категорії “необхідність” (як антипод свободи). Поняття “мовне обмеження” (множина – мовні обмеження) у свою чергу є конкретизацією поняття “обмеження”, його приватним, мовним виразом і конкретизацією. Оскільки наше дослідження стосується обмежень у мові, доцільними, на нашу думку, будуть такі приклади: обмеження мови певним функціональним стилем (оскільки кожен із стилів має свої особливості); обмеження у граматиці (наприклад, вставні та вставлені конструкції, детермінантні поширювачі); обмеження в лексичному складі мови (наприклад, слова обмеженого вживання – діалектизми, жаргонізми, професіоналізми) тощо. Тобто різновидів мовного обмеження доволі багато.

Поняття “мовні обмеження” є окремим різновидом поняття “обмеження”, оскільки мова є частиною світобудови і, відповідно, “мовні обмеження” – це різновид обмежень, що існують у всесвіті і є характерними для кожного окремого предмета, явища, об'єкта. Якщо не розглядати якісь конкретні явища як окремі, то може скластися враження, що й меж між ними немає, отже, й обмежень не існує. Подібний стан можна назвати діалектичним антиподом обмежень – безмежністю або необмеженістю. При цьому необмеженість не є синонімом нескінченності, оскільки межа не завжди означає межу, після якої нічого немає.

Підсумовуючи сказане вище, спробуємо подати власне визначення поняття “мовні обмеження”. “**Мовні обмеження**” можуть бути визначені як вияв мовної необхідності у вигляді системної сукупності експліцитних (явних) та експліцитних (прихованих) мовних правил і норм, стереотипів мислення, засобів, способів, а також

результатів самовираження людей, яким свідомо або несвідомо підпорядковується мова і за межі яких не може виходити навіть тоді, коли це є необхідним. У подальшому дослідженні заявленої проблеми мовні обмеження ми будемо називати **лімітативними конструкціями**.

Досить очевидним також є те, що мовні (або лімітативні) обмеження – це не набір хаотичних елементів, що руйнують один одного (у такому випадку вони не могли б існувати), а своєрідна система, що має свою структуру, функції та елементи, які слід виявити та описати у подальших дослідженнях цієї проблеми на основі системного підходу.

Л і т е р а т у р а :

1. *Бережнова Л.* Полиэтническая образовательная среда : монографія / Л. Бережнова. – СПб. : Изд-во РГПУ, 2003. – С. 199-200.
2. *Витгенштейн Л.* Философские работы. – Ч. 1 / Л. Витгенштейн. – М. : Гнозис, 1994. – 612 с.
3. *Выготский Л.* Мышление и речь. – Изд. 5 испр. / Л. Выготский. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с.
4. *Гадамер Г.* Актуальность прекрасного / Г. Гадамер // Искусство. – 1991. – 367 с.
5. *Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка : в 2-х т. / В. Даль. – М. : Русский язык, 1979.
6. *Кант И.* Критика чистого разума / И. Кант. – Симф. : Реноме, 1998. – 528 с.
7. *Ожегов С.* Словарь русского языка / С. Ожегов ; под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Шведовой. – 18 изд., стер. – М. : Русский язык, 1987. – 797 с.
8. Педагогический энциклопедический словарь. – М., 2002. – С. 62.
9. Словник іншомовних слів / уклад. М. Морозов, Л. Шкарапута. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.
10. Словник української мови : в 11 томах. – К. : Наук. думка, 1974.
11. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / под ред. Д. Ушакова. – М. : ООО Изд-во “Астрель”, 2000.
12. Философская Энциклопедия : в 5-х т. / под редакцией Ф. Константинова. – М. : Советская энциклопедия, 1970.

Новикова О. А. Категория ограничения как базовая категория человеческого мышления.

Статья посвящается изучению и анализу разных научных взглядов на проблему феномена “ограничение” в разных областях науки. Устанавливаются причины возникновения данной категории. Автором подаются собственные определения таких категорий, как языковое ограничение, лимитативные конструкции.

Ключевые слова: *речь, мышление, ограничения, ограничивающие конструкции, языковое ограничение, лимитативные конструкции.*

Novikova Olga. Category restrictions as a basic category of human thinking.

The article is dedicated to the study and analysis of the different scientific views on the problem of the phenomenon of “limit” in various fields of science. Establish the reasons of occurrence of this category. The author served their own definitions of categories such as , language restriction, limitation restricting.

Keywords: *speech, thinking, restrictions, language restriction, limitation restricting.*